

**ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР
ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЛИНМАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТУБДАН
ТАКОМИЛЛАШТИРИШДАГИ ТАҲЛИЛИ**

Рисбайев Хожакбар Рустем ўғли

Ички ишлар вазирлиги Академияси 316-гуруҳ курсанти

Аннотация: Ушбу битирув малакавий ишида тадқиқот мавзусининг долзарблиги, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиши ва мувофиқлаштириши тушунчаси ва мазмуни, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиши ва мувофиқлаштиришини такомиллаштиришининг бугунги кундаги ҳолати ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ташкил этишининг ўзига хос хусусиятлари. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бўлинмалари фаолиятини ташкил этиши ва мувофиқлаштириши фаолиятини такомиллаштириши доирасидаги нормаларнинг амалиёт таҳлили ҳамда ушбу фаолият доирасида юритиладиган процессуал ҳужжатлар, ушбу фаолиятдаги муаммо ва камчиликлар, шунингдек, айрим турдаги мавжуд муаммо ва камчиликларни бартараф этиши бўйича бир катор таклифлар бериши.

Калит сўзлар: профилактика, ҳуқуқбузарлик, хавфсизлик, тараққиёт, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, миллий тизими

Бугунги кунда жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизликни ҳамда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, жамият, давлат ва шахсининг қонуний манфаатларини ҳар қандай кўринишдаги таҳдидлардан ҳимоя қилиш, мамлакатда тинчлик ва осойишталикни, миллатлараро тотувликни ҳамда барқарор тараққиётнинг асосий омилларидан биридир. «Ўзбекистонимизда тинчлик-осойишталик ва хавфсизликни, фуқаролар ва миллатлараро аҳиллик ва ҳамжиҳатликни кўз қорачиғидек сақлаш ва мустаҳкамлаш бундан буён ҳам энг муҳим, ҳал қилувчи вазифамиз бўлиб қолиши даркор»¹⁴. Ўзбекистонда шаклланган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси миллий тизими, яъни ҳуқуқбузарликлар профилактикаси сиёсатига, унинг мазмун-моҳиятини ўзида акс эттирувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга, шунингдек уларнинг ҳаётда амалга оширилиши ва қўлланилишини таъминловчи орган ва муассасалар фаолиятига бевосита ўзбек халқининг юксак маънавиятини ўзида акс эттирувчи инсоний туйғулар, фазилатлар, буюк аجدодлар мерослари, оила кадриятлари ҳақидаги ғоялар сингдирилган. «Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятининг асосий йўналишларини» тушунчасини ёритишимиздан аввал биз, профилактика, ҳуқуқбузарлик, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси каби тушунчаларини, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифаларини ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этувчи ва

¹⁴ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови // Халқ сўзи. – 2016. – 7 дек.

амалга оширувчи субъектлар фаолиятини, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини объектларини аниқлаб олишимиз лозим. Чунки ушбу иборалар нафақат ҳуқуқ назарияси ва амалиётда, балки бошқа фан соҳаларида ҳам қўлланилади. «Ҳуқуқбузарлик» тушунчасига аниқлик киритишда бир қатор мунозарали ҳолатлар мавжуд. Жумладан:

– ҳуқуқ назариясида «ҳуқуқбузарлик» деганда жамият учун хавфли бўлган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик)³, бошқа манбада эса ҳуқуқбузарликка жамиятда ўрнатилган ва қонун асосида белгиланган тартиб ёки умуман ижтимоий яшаш қоидаларини бузиш сифатида таъриф берилган.

Ушбу таърифлардан келиб чиққан ҳолда ҳуқуқбузарликлар ижтимоий хавфли ва уни содир этганлик учун жавобгарликни белгиловчи ҳуқуқ соҳасига асосан: а) фуқаровий; б) интизомий; в) маъмурий; г) жиноий турларга ажратилади⁴; – олиб борилган кузатишлар ҳамда ўтказилаётган тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, амалиётда «ҳуқуқбузарлик» тушунчасини турлича талқин этиш учраб турибди. Амалиёт органларида фаолият юритаётган профилактика инспекторларининг аксарияти ҳуқуқбузарлик деган-маъмурий ҳуқуқбузарликни назарда тутишади. Хусусан, ўтказилган сўровда иштирок этган респондентларнинг 65% маъмурий ҳуқуқбузарлик деб белгилашгани фикримизнинг исботидир; – Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунининг 3-моддасида: «ҳуқуқбузарлик – содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилган айбли ғайриҳуқуқий қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик)» деб таъриф берилган⁵. Юридик жавобгарлик келтириб чиқарувчи қилмиш сифатида таърифлаши билан бирга, унинг ижтимоий хавфлилик белгисига эътибор қаратади С.Б.Хўжақулов «ҳуқуқбузарлик» тушунчасининг мазмуни юзасидан⁶ ўтказилган илмий ва қиёсий таҳлил натижасига асосланган ҳолда «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуннинг 3-моддасига «ҳуқуқбузарлик – содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилган, айбли ғайриҳуқуқий ҳаракат ёки⁶ ҳаракатсизлик» мазмунидаги ўзгартиш киритиш юзасидан таклиф берган. Юридик жавобгарлик келтириб чиқарувчи қилмиш сифатида таърифлаши билан бирга, унинг ижтимоий хавфлилик белгисига эътибор қаратади. Шу нуқтаи назардан қаралганда, «ҳуқуқбузарлик» тушунчасига ҳуқуқ тармоқлари ва ҳуқуқбузарликлар турларидан келиб чиққан ҳолда ягона ва мукамал таъриф ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Ҳуқуқшунос З.Амиров ҳам ҳуқуқбузарлик категориясининг барча ҳуқуқ тармоқлари учун ягона умумназарий таърифи келтирилиши лозимлигини таъкидлаган. Унинг фикрига қисман қўшилган ҳолда «ҳуқуқбузарлик – бу содир этилганлиги учун тегишли қонунчиликда жавобгарлик назарда тутилган, айбли, ғайриҳуқуқий ҳаракат ёки ҳаракатсизлик», деган таърифини қўллаб-қувватлаш мумкин. Бизнингча,

15

22 Профессор Х.Т.Одилқориев ҳуқуқбузарликни «ҳуқуқ субъектининг айбли, ҳуқуққа зид, жамият, давлат ва шахс манфаатларига зарар етказувчи, 3 Давлат ва ҳуқуқ асослари / А. Саидов, У. Таджиканов, Х. Одилқориев. – Т., 2012. – Б. 45. 4Исмаилов И., Саитқулов А. Ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси чора-тадбирлари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Т., 2015. – Б.54–66. 5 Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 2014 йил 14 май қонуни // URL: [http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz) 15

«хуқуқбузарлик» тушунчасига таъриф беришда унинг таркиби, элементлари ҳамда алоҳида белгилари эътиборга олиниши мақсадга мувофиқдир. «Профилактика» (грекча – сақлагичли) тиббиётда касалликлар ва жароҳатларнинг келиб чиқиши мумкинлиги тўғрисида огоҳлантириш, уларни ривожлантирувчи омилларни бартараф этишга йўналтирилган комплекс чора-тадбирлардир. Профилактика – нимадир содир бўлишига йўл қўйиб бўлмайдигандастлабки чоралар С.Б. Хўжакулов фикрича, «профилактика» сўзи фақат оқибатни эмас, балки сабаб ва шароитнинг ҳам олдини олишни қамраб олади. Юқоридаги тушунчалар таҳлилидан келиб чиқиб таъкидлаш жоизки, профилактика» сўзи мазмунан:

а) ҳар қандай воқеа, ходиса ва жараёнларга огоҳлантириш орқали таъсир этади;

б) уларнинг сабаб ва шароитларни аниқлаш ва бартараф этишни назарда тутати;

в) воқеа, ходисалар, шунингдек хуқуқбузарликларнинг олдини олишга йўналтирилган дастлабки ва комплекс чора-тадбирларни қамраб олади. Демак, тадқиқотимиз объектдан келиб чиқадиган бўлса, профилактика сабаб ва шароитларни аниқлаш ҳамда бартараф этишнинг дастлабки чораларидир¹⁰. Шу ўринда олдини олиш ва профилактика сўзларининг «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да олдини олмоқ тушунчасига нисбатан: «хавф хатарнинг юз беришидан илгари чорасини кўрмоқ; ёмон оқибатнинг юз беришига йўл қўймаслик» шунингдек профилактикага: «умуман, бирор-бир ходисанинг олдини олиш учун кўриладиган чоралар»¹⁷ деган таърифлардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, олдини олиш профилактикага нисбатан кенгроқ тушунча бўлиб, у профилактик чора-тадбирларини ҳам қамраб олади. Демак вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олишга профилактик чора-тадбирларини қўллаш орқали эришилади. Шундай экан, профилактик чора-тадбирларининг ишлаб чиқиши, улар самарадорлиги механизмнинг яратилиши вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олишга хизмат қилади. Хуқуқбузарликлар профилактикаси тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунинг 3–моддасида асосий тушунчалар берилган бўлиб¹⁷ унга кўра хуқуқбузарликлар профилактикаси деб- хуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, хуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек хуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган хуқуқбузарликлар умумий, махсус, яқка тартибдаги ва виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизимидир. Бундан ташқари ушбу қонунда ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш - хуқуқбузарликдан жабрланувчига, ғайриижтимоий хулқ-атворли, хуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, хуқуқбузарлик содир этган шахсларга ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатишга, шунингдек уларга жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор

¹⁷ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 20-сон, 221-модда; 2015 й., 32-сон, 425-модда; 2016 й., 52-сон, 597-модда; 2017 й., 37-сон, 978-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.01.2018 й., 03/18/456/0512-сон; 16.01.2019 й., 03/19/516/2484-сон

нормалари ва қоидаларини сингдиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи. Ғайриижтимоий хулқ-атвор -шахснинг жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини бузувчи турмуш тарзи, ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги, ҳуқуқбузарлик -содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилган айбли ғайриҳуқуқий қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик), ҳуқуқбузарликдан жабрланувчи -жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилганлиги оқибатида ҳуқуқбузарликдан жабрланганшахс каби тушунчаларга таърифлар берилган. Ўзбекистонда 2014 йил 14 майда «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилиниши бу борада олиб борилаётган ислоҳотларни янги босқичга олиб чиқди. Ушбу қонун билан айнан ҳуқуқбузарликка қарши курашишда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи орган ва муассасаларнинг фаолияти тартибга солинган. Шунингдек, ушбу қонунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турлари кўрсатилган бўлиб улар қуйидагилардир:

- ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси;
- ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси;
- ҳуқуқбузарликларнинг яқка тартибдаги профилактикаси;
- ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикаси.

Ушбу ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турларидан келиб чиқиб ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи орган ва муассасаларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича фаолиятлари тартибга солинган ва тизимлаштирилган. Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси –ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ва муассасаларнинг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўлинмалари фаолиятининг асосий йўналишлари ҳисобланади. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи қонун ҳужжатларда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, яқка тартибдаги ва виқтимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизими деб, таъриф берилган. Шунини алоҳида қайд этиш керакки, Ўзбекистон Республикасининг асосий қонуни ҳисобланган Конституциянинг кўпгина моддалари ҳам бевосита профилактик хусусиятга эга бўлиб, фуқароларнинг жамиятдаги умуминсоний, маънавий-ахлоқий ва ҳуқуқий нормалар ҳамда қонунларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялашга қаратилганлигида кўринади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЕТЛАР:

Мирзиёев Шавкат Миромонович. Конституция – эркин ва фаровон хаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустахкам пойдеворидир. – Тошкент. «Ўзбекистон» НМИУ, 2018. – 64 б.

Ўзбекистон Республикасининг 2019-йил 2-сентябрдаги «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуни

<http://newjournal.org/index.php/new/article/view/2915>

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 11 сентябрь кундаги “Наркологик касалликлар профилактикаси ва уларни даволаш тўғрисида”ги Қонуннинг

Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги 2010 йил 29 сентябрдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.

Ўзбекистон Республикасининг «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги 2017 йил 3 январдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.

Ўзбекистон Республикасининг «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида» 2008 йил 17 апрелдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 2014 йил 14 майдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.